

VELLUWE

NIJKERK

gemeentebeschrijving

Monumenten
Inventarisatie
Project

**MONUMENTEN
INVENTARISATIE
PROJECT**

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedenbouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplanning: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedenbouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedenbouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.

In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

Blad : 2
Betreft : Ten geleide (vervolg)

Met betrekking tot het gebruik van de MIP-eindprodukten dient het volgende te worden opgemerkt.

Bij schrijven d.d. 21 september 1989 - nr. WZ89.59395 - WZ/CE404 is de provincie Gelderland accoord gegaan met de samenwerkingsovereenkomst, zoals opgesteld van rijkswege bij schrijven d.d. 11 augustus 1989, nr. U-172.612, inzake de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project in Gelderland.

In artikel 8 van bedoelde overeenkomst is het gebruik van de eindprodukten geregeld. Dit artikel luidt als volgt:

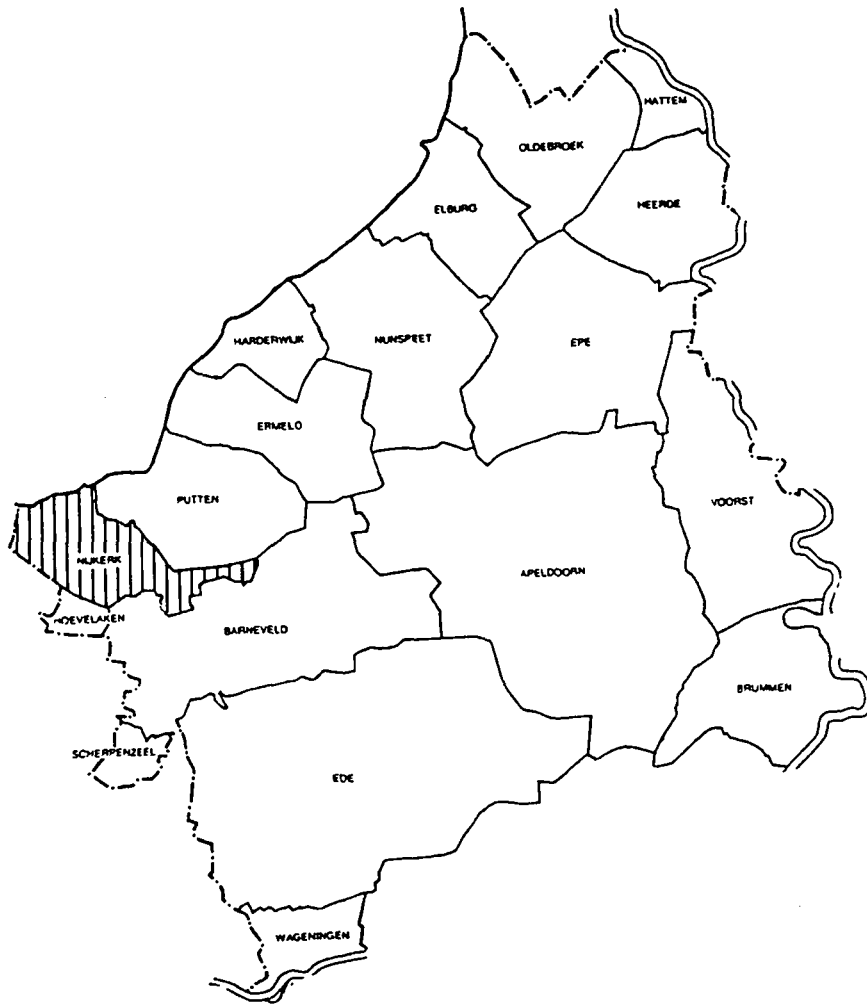
"Artikel 8. Gebruik eindprodukten

1. De Provincie is evenals de Rijksdienst ook nadat de eindprodukten als bedoeld in artikel 1, leden a t/m e (*) zijn opgeleverd gerechtigd deze eindprodukten, geheel of gedeeltelijk voor eigen gebruik aan te wenden, te vermenigvuldigen of te publiceren, dan wel, al dan niet tegen financiële vergoeding, voor gebruik aan derden beschikbaar te stellen.
2. De Provincie maakt met derden die zij bij de uitvoering van het Project betreft zodanige afspraken, dat hen niet de bevoegdheid toekomt, bv. door een beroep op hun toebehorende auteursrechten, in het in het eerste lid omschreven gebruik, geheel of gedeeltelijk te beletten of te belemmeren.
3. De Rijksdienst en de Provincie bevorderen de totstandkoming van openbare publicaties over jongere bouwkunst en stedenbouw uit de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog."

Wij verzoeken u bij het gebruik van de eindprodukten de geraadpleegde bron(nen) te vermelden.

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE NIJKERK

INHOUDSOPGAVE

	blat
1. <u>INLEIDING</u>	3
2. <u>BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK</u>	4
3. <u>INFRASTRUCTUUR</u>	6
4. <u>NEDERZETTINGSSTRUCTUUR</u>	8
4.1. Algemeen	8
4.2. Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940	8
4.3. Stedebouwkundige structuur: - Nijkerk - Nijkerkerveen - Verspreide bebouwing	10
4.4. Ontwikkelingen na 1940	13
4.5. Karakterisering geïnteriseerde bebouwing	14
4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Nijkerk 1850-1940	17
4.7. Bijzondere gebieden	18
<u>GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR</u>	20

1. INLEIDING

De gemeente Nijkerk bevindt zich in het inventarisatiegebied Veluwe en heeft een oppervlakte van 6.618 hectare. De gemeente Nijkerk bestaat uit de hoofdkern Nijkerk, alsmede de kernen Nijkerkerveen en Holkerveen (zie afbeelding 1).

De noordgrens van de gemeente Nijkerk wordt gevormd door het Nijkerker-nauw en het Nulder-nauw (voormalige IJsselmeer). Langs de west- en zuidwestgrens ligt de Laak. De Voorthuizerbeek valt samen met een deel van de zuidgrens van de gemeente. De gemeente Nijkerk grenst aan de gemeenten Hoevelaken, Barneveld, Putten, de in de provincie Flevoland gelegen gemeente Zeewolde en de in de provincie Utrecht gelegen gemeenten Bunschoten en Amersfoort.

De gemeente Nijkerk is in de periode 1850-1940 een overwegend agrarische gemeente gebleven met een bescheiden houtfabricage (meubels, klompen, borstels, kisten).

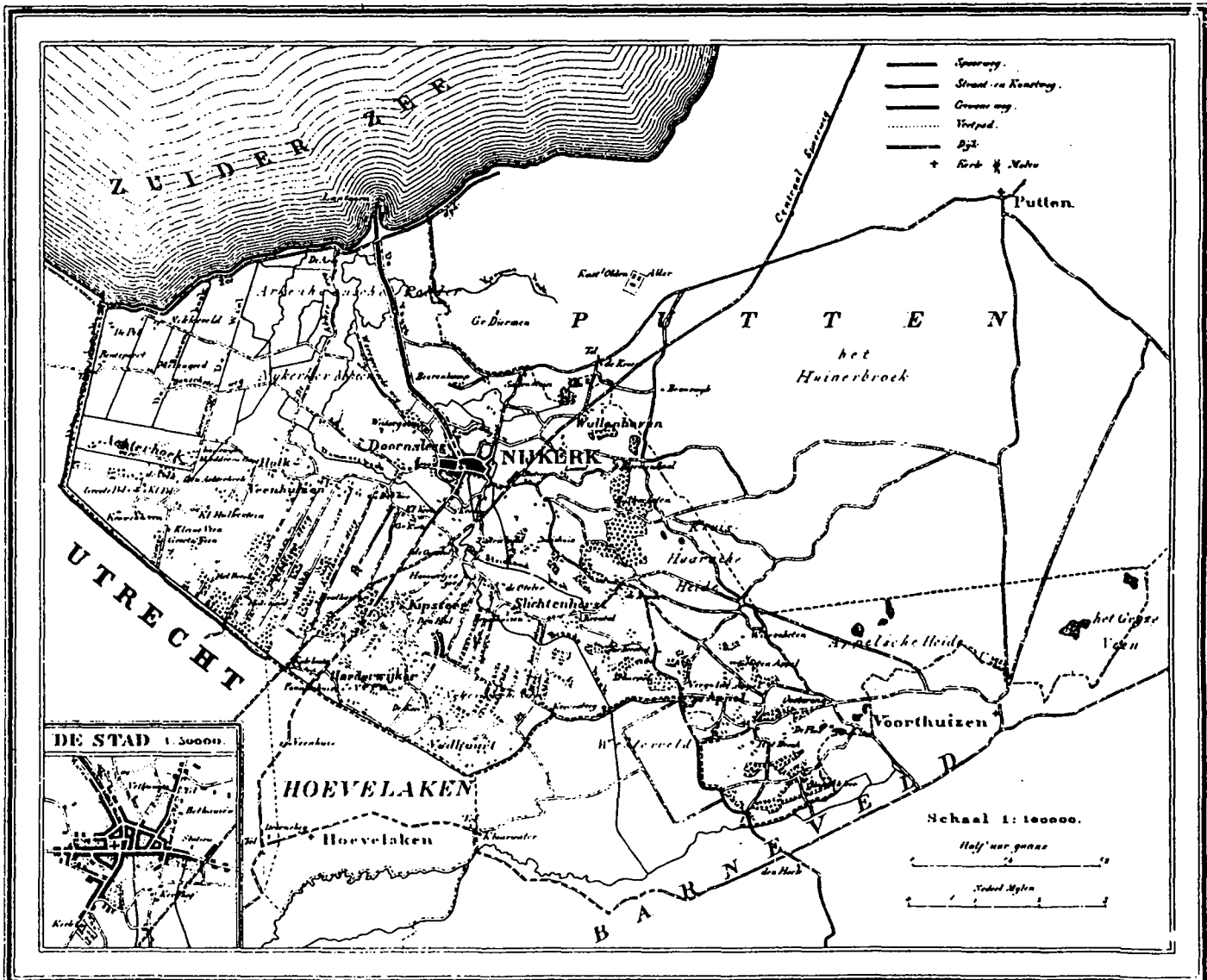
Op 1 januari 1990 telde de gemeente Nijkerk 25.614 inwoners.

Afbeelding 1

Gemeente Nijkerk in 1867

PROVINCIE GELDERLAND.

GEMEENTE NIJKERK.

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Gedurende de Saale-ijstijd zijn brede ijslobben in zuidelijke richting doorgedrongen. Aan het eind van deze tijd werd de Gelderse Vallei gevormd, nadat het ijs was gesmolten en aan weerszijden van het voormalig gletscherdal de Utrechtse heuvelrug in het westen en de heuvels van de Veluwe in het oosten oprezen. Na afsmelting van het ijs (150.000 - 100.000 v. Chr.) vulde het gletscherdal zich met materiaal afkomstig van de beide stuwwallen. Ongeveer 100.000 v. Chr. vulde het bekken zich met zg. Eemklei die werd afgezet als gevolg van het stijgen van de zeespiegel. Deze Eemklei is voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de waterhuishouding in de Gelderse Vallei (ondoorlaatbare laag).

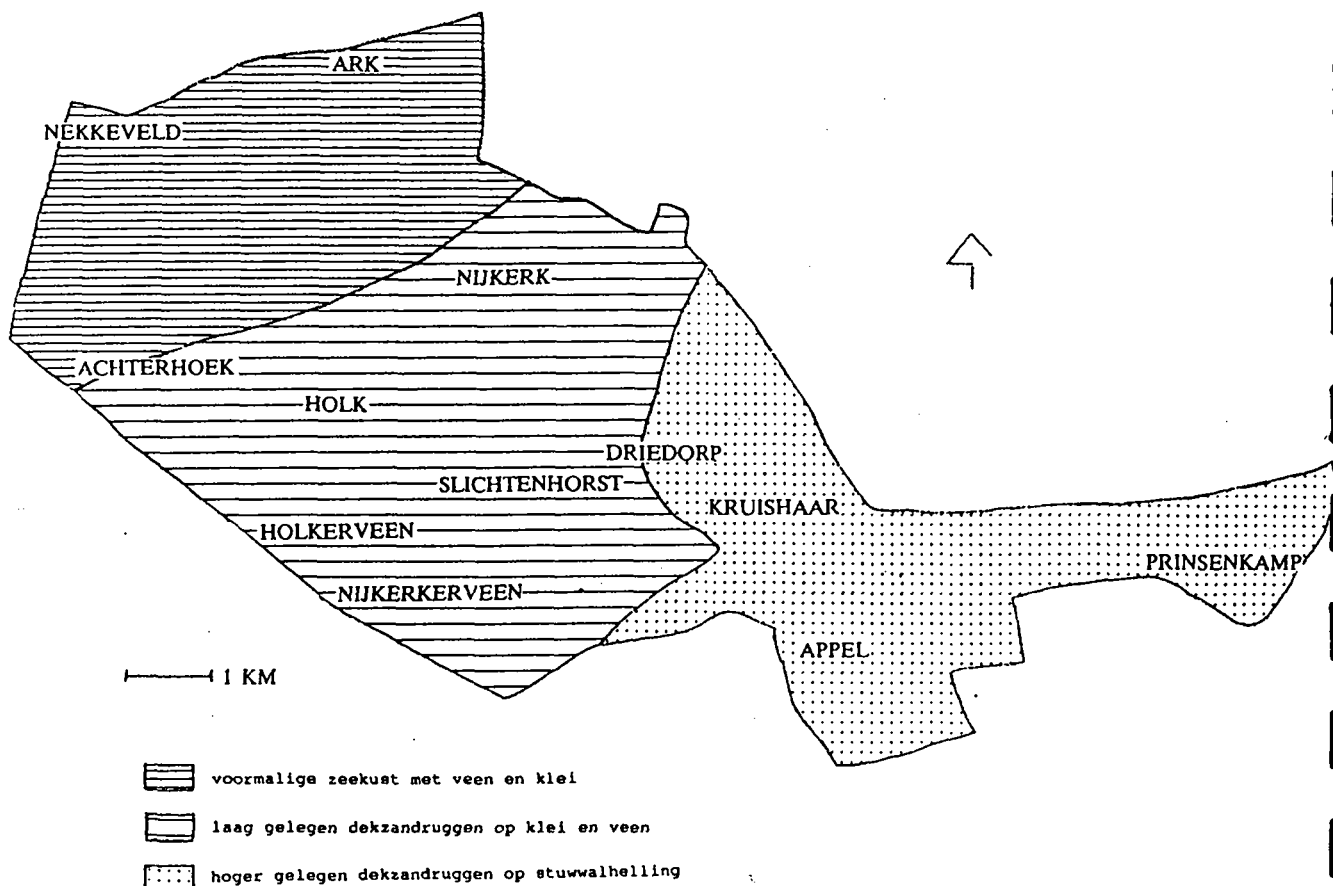
Tijdens de daaropvolgende koude periode (Weichselien) van ca. 70.000 - 10.000 v. Chr. daalde de zeespiegel opnieuw. In het Laat-Weichselien werden dekzandruggen afgezet. Met name in het oosten van de gemeente vormde dit een dik pakket van hoog dekzand dat tegen de stuwwal werd afgezet.

Op de dekzandruggen die in het Holoceen omgeven werden door het lager gelegen, verveende kustgebied, werden onder invloed van ontginningen oude bouwlandgronden aangelegd.

In de eeuwen die op de Karolingische Tijd volgden, drong de zee steeds verder in zuidelijke richting op. In 1170 brak de zee door de smalle doorgang bij Friesland en werd de Zuiderzee gevormd. Na 1170 drong de Zuiderzee steeds verder in zuidelijke richting op. Het inmiddels aan de randen gevormde veen werd voor een deel weggeslagen of bedekt met klei. Gaandeweg werd de strook tussen kustlijn en dekzandgordel ingepolderd. De eerste bedijking dateert uit de 14e eeuw.

Afbeelding 2

Geomorfologische kaart gemeente Nijkerk

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de dekzandgronden en de klei-op-veengebieden. De hoger gelegen dekzandruggen op de stuwwalhelling waren tot in het begin van de 20e eeuw bedekt met heidevegetatie. Hier werden turfplaggen gestoken. In de loop van deze eeuw is dit natte heidegebied in ontginning genomen en bestaat thans grotendeels uit grasland. Van een gemengd bodemgebruik met akkerbos- en graslandpercelen is sprake in het gebied van de lager gelegen dekzandruggen op klei en veen. De graslandpercelen bevonden zich in de voormalige natte heidegebieden. Op de akkers werden vooral rogge, aardappelen en na 1900 in afnemende mate boekweit en tabak geteeld. Het laagst gelegen voormalige kustgebied is uitermate drassig en is grotendeels als grasland in gebruik. De akkerbouw die hier eeuwenlang heeft plaatsgevonden heeft het veld moeten ruimen als gevolg van de relatieve zeespiegelstijging. De polder Arkemheen, dateert van omstreeks 1356 na de bedijking.

Als gevolg van de ligging van de gemeente Nijkerk tussen de voormalige Zuiderzee en de Gelderse Vallei, welke een noord(westelijke) afstroming kent, heeft de gemeente Nijkerk te kampen met veel wateroverlast. Van groot belang zijn dan ook de Breede Beek, de Laak, de Nieuwe Laak, de Rassenbeek, het Wiel, de Kromme Beek en vooral de Arker Vaart. Laatstgenoemde vaart is omstreeks 1729 verbreed uit de smallere Arker Graft, een oude waterloop die in de Zuiderzee uitmondde. Bij de verkaveling zijn de hoger gelegen terreingedeelten (dekzandruggen en veenmoskoepels) overwegend onregelmatig blokvormig verkaveld, in samenhang met de grillige hoogtegesteldheid. Het voormalige veengebied is hoofdzakelijk strookvormig verkaveld met kavelsloten die afwateren op de beken en andere waterlopen.

De nederzettingen in de gemeente Nijkerk in het laaggelegen dekzandgebied zijn ontstaan op de overgangen van een dekzandrug of een veenmoskoepel naar het veen of klei-op-veen. Een veenmoskoepel bestaat uit diverse veenlagen die als een koepel boven het omliggende veen uitsteekt. (Door ontwatering van het veen zijn nadien de koepels in hoogte afgenomen). In het laaggelegen gebied steken diverse natuurlijke verhogingen uit boven het terrein. Enkele van deze verhogingen worden pol of terp genoemd, zoals de terp van Nijkerk. Waarschijnlijk ligt een natuurlijke verhoging aan de basis, die mogelijk later door mensen is opgehoogd. Appel bevindt zich op de gradient van het hoger naar het lager dekzandgebied.

3. INFRASTRUCTUUR

In de Late Middeleeuwen zijn wegen naar Amersfoort en Harderwijk aangelegd. Deze zijn pas omstreeks 1830 bestraat (Zuiderzee straatweg). De Barneveldseweg is omstreeks 1855-1860 verhard. Het wegenpatroon op de dekzandruggen is grillig, in samenhang met het reliëf. In de polder zijn rechthoekige wegen aangelegd.

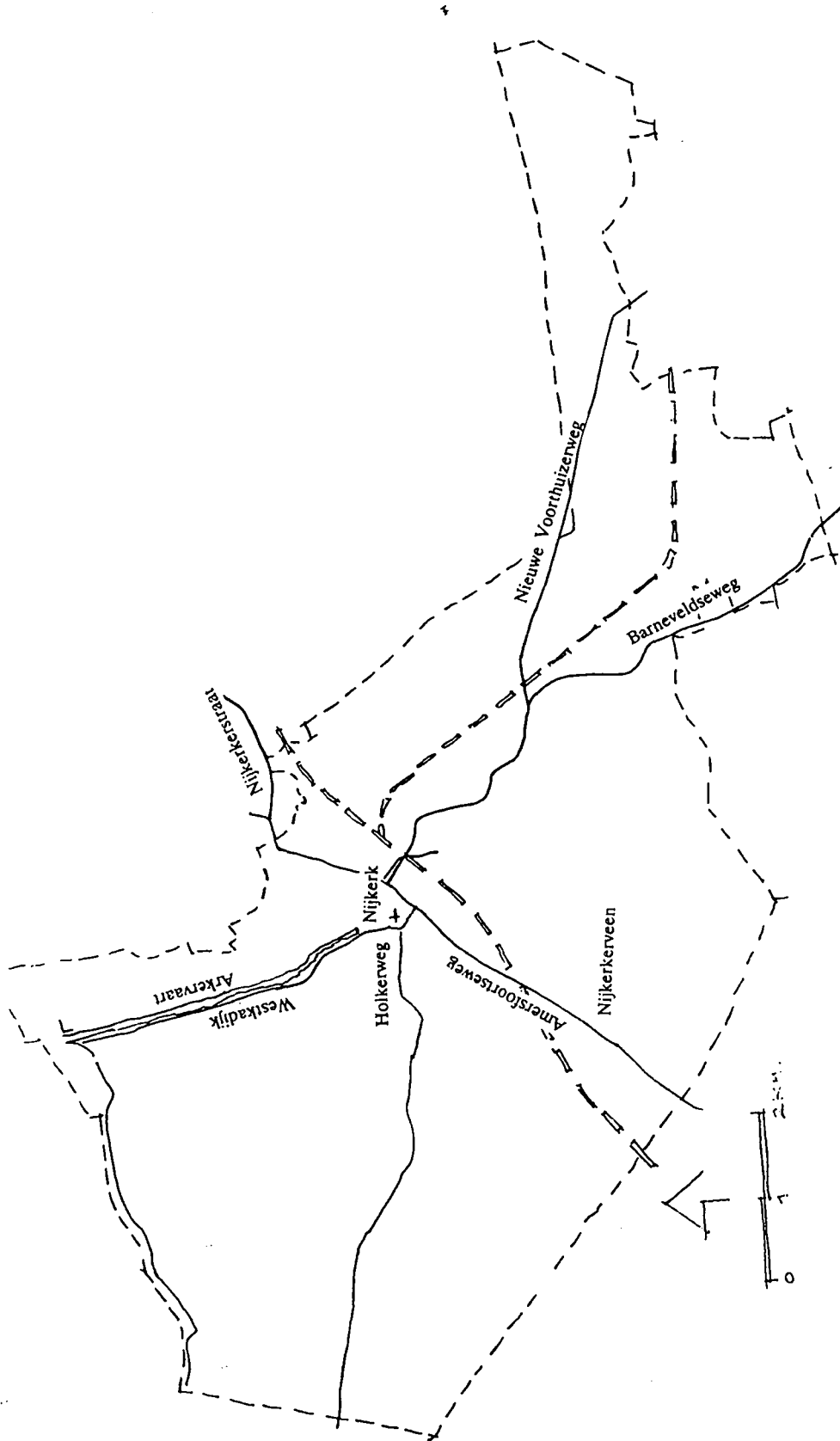
Het is vooral de Arker Graft (na omstreeks 1729 de Arker Vaart) geweest die tot in het midden van de 19e eeuw de belangrijkste infrastructurale schakel vormde tussen Nijkerk en - via de Zuiderzee - afzetmarkten in Holland. Ten behoeve van de internationale handel in tabak en de aanvoer van schapenmest werd in het begin van de 18e eeuw de haven van Nijkerk gegraven, die rond 1930 werd uitgebreid.

De polderdijk is tussen de 14e en 19e eeuw verschillende keren verlegd, afhankelijk van het zeeniveau. Met de opening van de Afsluitdijk in 1932 verloor de polderdijk een deel van zijn functie. Van de waterstaatkundige werken kan ook De Laak genoemd worden, de wetering die ten behoeve van de ontginningen in de 12e eeuw werd gegraven. Rond 1882 werd een stoomgemaal in gebruik genomen ten behoeve van de bemaling van polder Arkemheen.

In 1863 is de spoorlijn Amersfoort-Hatterij geopend, die twee jaar later werd doorgetrokken naar Zwolle. De haltes te Holkerveen en Slichterhorst zijn omstreeks 1930 gesloten. Het station Nijkerk bleef toen over. Omstreeks 1907 werd een zijtak Nijkerk-Ede geopend (tot omstreeks 1937), met stopplaatsen te Slichterhorst en Appel. Vanaf 1923 onderhield de Veluwsche Autobusdienst, diensten op de trajecten Amersfoort-Nunspeet, Ermelo-Barneveld en Nijkerk-Arnhem.

In 1860 is te Nijkerk een gasfabriek in gebruik genomen. Omstreeks 1898 werd te Nijkerk een watertoren gebouwd.

Afbeelding 3
Belangrijkste wegen gemeente Nijkerk omstreeks 1930.

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

De (Zuider)zeekust is al duizenden jaren bewoond. De vermelding van Vunnils (Wallenhoven) duidt op een vroege occupatie (9e eeuw) ten noordoosten van Nijkerk. Vanuit diverse aanzienlijke boerderijen vonden ontginningen van het veen - tot grasland - plaats. Toen in de 14e eeuw een dijk werd aangelegd, was al enige tijd sprake van stijging van het zeeniveau. Het voormalige Ark - en later ook West-Arkemheen - zijn in de Zuiderzee verdwenen. De dijk werd landinwaarts teruggelegd. Ook deze dijk was aan afkalving onderhevig. Het tussen Sticht en Gelre gelegen Nijkerk werd in 1412 verwoest. Een jaar later kreeg Nijkerk enkele stedelijke rechten. De stadsgracht is in de 16e eeuw grotendeels gedicht. In 1636 werd reeds tabak verbouwd. Nadat Nijkerk omstreeks 1660 de vestiging van joden vergemakkelijkte, bloeide de tabakshandel sterk op. In 1700 stonden zo'n 80 tabaksschuren geregistreerd. De tabakshandel leverde grote winsten op. Enkele belangrijke factoren voor de bloei van de tabakshandel waren de geschikte grond, de aanvoer van voldoende schapenmest, de intensieve bewerking door goedkope arbeidskrachten, de gunstige geografische ligging (via de Arker Vaart aan de Zuiderzee) en de lage belastingen. De tabakshandel beleefde zijn hoogtepunt tussen 1779 en 1782. In 1765 werd een glasfabriek geopend.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

Na de Franse Tijd was de tabaksnijverheid in betekenis sterk aan het afnemen. Dit hing samen met invoerrechten, tabaksregie, accijnzen, alsmede de opkomst van buitenlandse tabaksoorten, alsmede de stagnerende aanvoer van schapenmest vanuit de woeste gronden op de Veluwe. Daarnaast verlegde de tabaksteelt het zwaartepunt van de zand- naar de kleigronden, waar de Betuwe van profiteerde. De glasfabriek maakt eind 1814 plaats voor een tabaksspinnerij. Van de ongeveer 250 tabaksschuren die de gemeente Nijkerk in 1815 telde waren er in 1850 vele verdwenen of vervallen.

Periode 1850-1900

In de tweede helft van de 19e eeuw is de tabaksnijverheid nagenoeg verdwenen, ondanks de oprichting van nog enkele kleine kerverijen. De tabaksteelt maakte steeds meer plaats voor de verbouw van aardappelen en veevoer (veevoederfabriek 1881). Diverse ambachtsbedrijven groeiden uit tot kleine fabrieken. Hout vormde het basismateriaal voor meubelmakers, klompenmakers en bezembinders. Het grootste industriële bedrijf vormde de reeds in 1850 bestaande vlasspinnerij/mattenmakerij waarin ruim 100 personen werk vonden. In de tweede helft van de 19e eeuw werd duidelijk dat Nijkerk veel van zijn stedelijk-verzorgende functies had moeten afstaan aan onder meer Amersfoort.

Periode 1900-1940

Na 1900 bleef het vertrekoverschot hoog, zelfs zodanig dat geen enkele gemeente in het inventarisatiegebied Veluwe de gemeente Nijkerk overtreft voor wat betreft de (absolute) vertrekoverschotten in het tijdvak 1850-1940. Velen vertrekken richting Amersfoort en Apeldoorn.

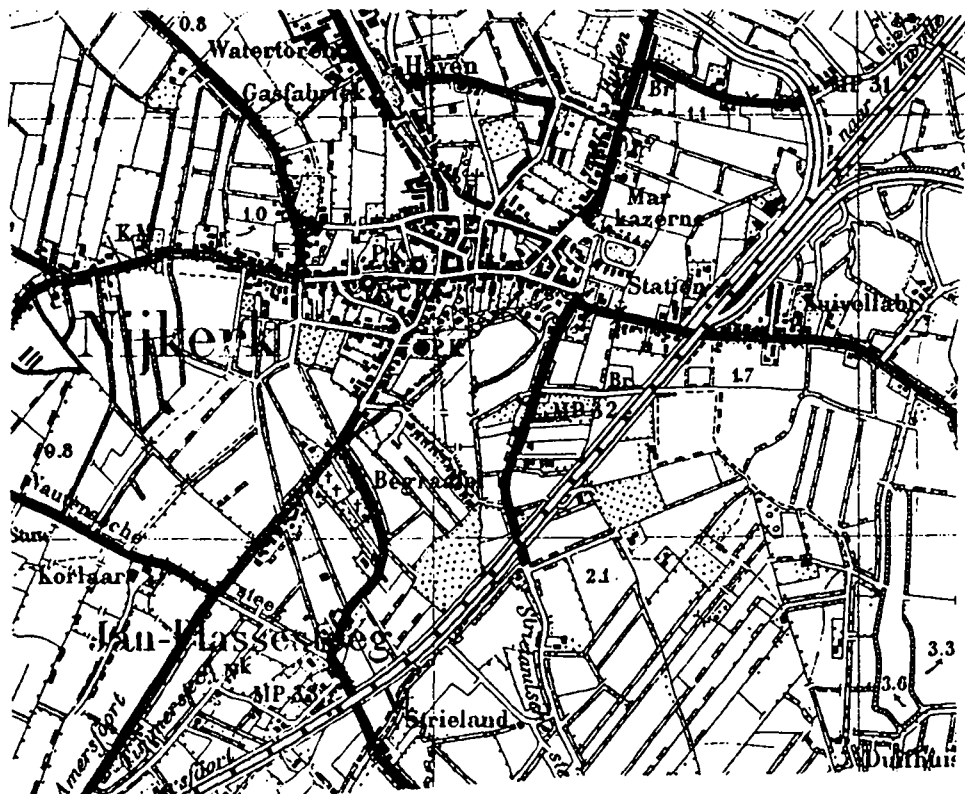
4.3. Stedebouwkundige structuur

Nijkerk

Nijkerk was oorspronkelijk een, mogelijk, ommuurd kerkdorp. De bewoners van het dorp waren aanvankelijk onbeschermd tegen zeevloed en van de toenmalige Zuiderzee.

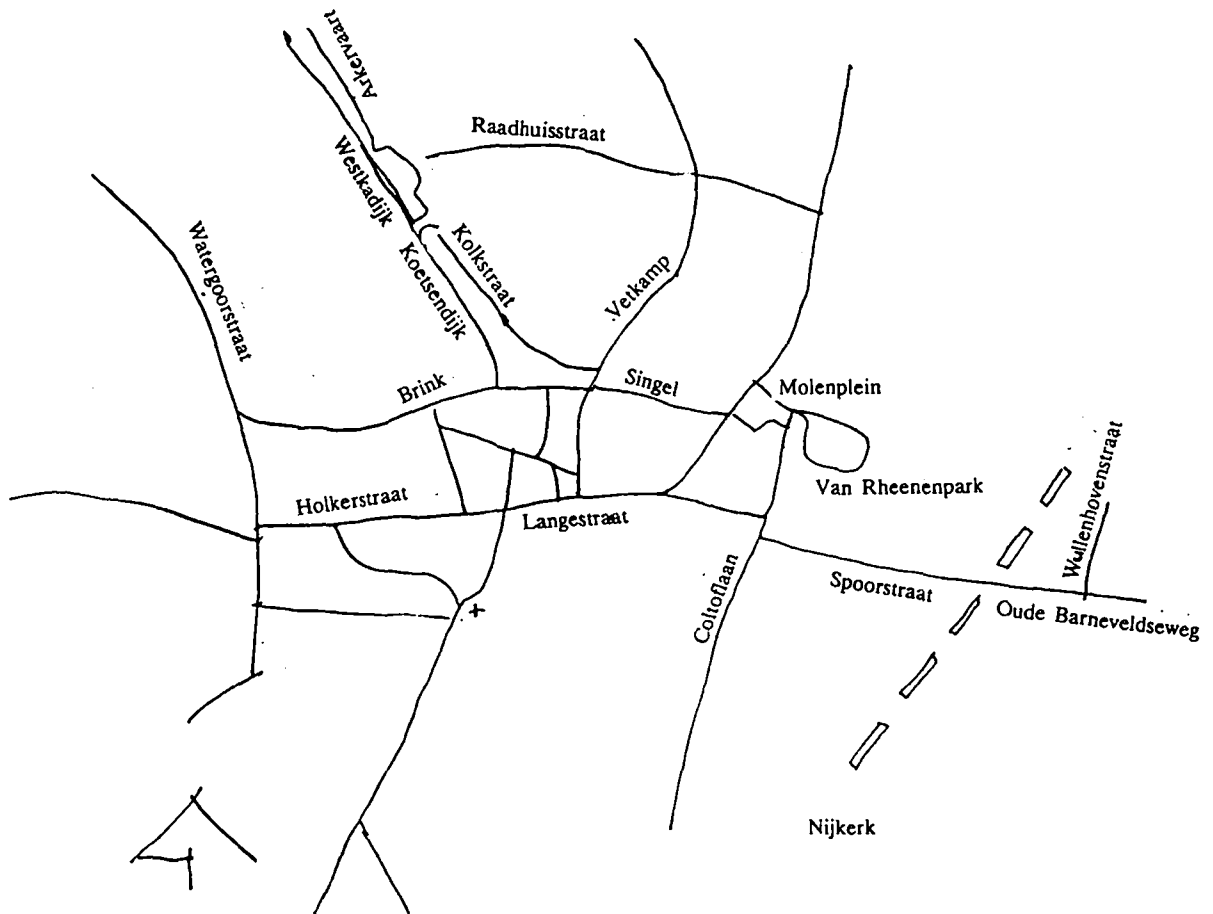
In de 14e eeuw werd aan Reinald III van Gelre toestemming gevraagd om het land met een dijk te beschermen. De vergunning werd verleend en het beschermde land kreeg de naam "Erckemedede", later Arnhem. Ook na deze bescherming kwamen nog regelmatig overstromingen voor.

Hertog Reinald IV verleende Nijkerk in 1413 enige stedelijke rechten, Nijkerk werd na enige tijd met een gracht omringd en drie poorten gaven toegang tot de Veste (in het spraakgebruik werd Nijkerk tot in deze eeuw zo genoemd).

Nijkerk omstreeks 1930

Nijkerk ontwikkelde zich langzaam tot een belangrijk centrum van noordwest Veluwe. De vaart naar de Zuiderzee was lang gebruikt door kleine schepen. In 1703 werd echter begonnen met de verbreding van de Arkergraft tot een vaart. Handel, scheepvaart, tabaksteelt en landbouw werden de belangrijkste middelen van bestaan. Het huidige 18e eeuwse karakter van Nijkerk wijst op de kortstondige bloei als haven aan het eind van de Arkervaart. De noordwaartse verplaatsing van de markt en het raadhuis wijzen eveneens op de omschakeling van landelijk marktstadje tot Zuiderzeehaventje. Rond 1850 bestond de structuur van Nijkerk uit bebouwing aan de Singel, de Oosterstraat, de Langestraat, Holkerstraat, Veenstraat, de Vetkamp, Torenstraat, de Koetsendijk en Kolkstraat.

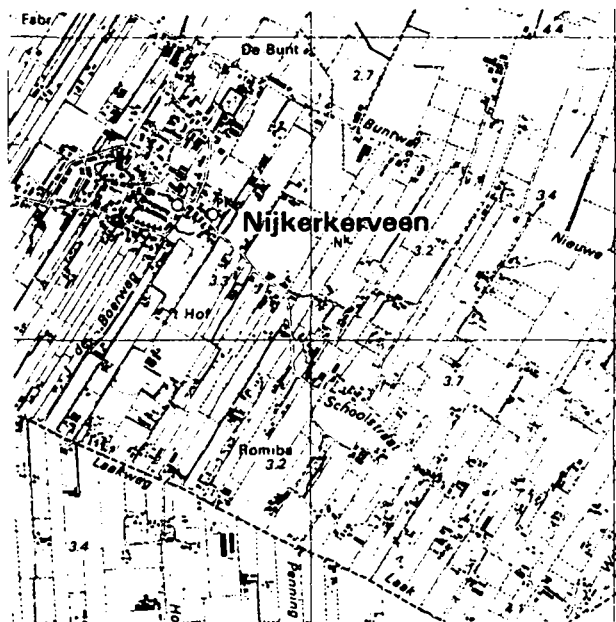
Zoals reeds gezegd werd deze basisstructuur gedomineerd door 18e eeuwse voorname bebouwing.

In de periode 1850-1940 onderging deze bebouwing functieverandering: o.a. de winkelfunctie werd belangrijk. Tevens vond binnen het bestaande stratenpatroon verdere invulling plaats en werden gevels gewijzigd. In de buurt van de haven werden fabrieken opgericht. Dit gebied kreeg tevens een verdichting met woningbouw. Aan de oude Barneveldseweg ten oosten van de spoorlijn werd een zuivelfabriek gebouwd. Aan de Wullenhovenstraat, een zijstraat van de Oude Barneveldseweg, bouwde men rijtjes arbeiderswoningen. Het gebied tussen het Molenplein en het station verstedelijkte in genoemde periode.

Aan het Van Rheenenpark werden herenhuzen gebouwd en aan de Stationsweg en Spoorstraat ontstond gemengde bebouwing. Meer noordelijk werden de Raadhuisstraat, Roemerstraat en Schrassertstraat met middenstandswoningen bebouwd.

Nijkerkerveen

Nijkerkerveen bestaat uit een lintvormige structuur met smalle verkaveling. De linten liggen loodrecht op de Amersfoortseweg en bestaan uit de Van Dijkhuizenstraat, de Vrouwenweg, de Nieuwe Kerkstraat en de Laakweg.

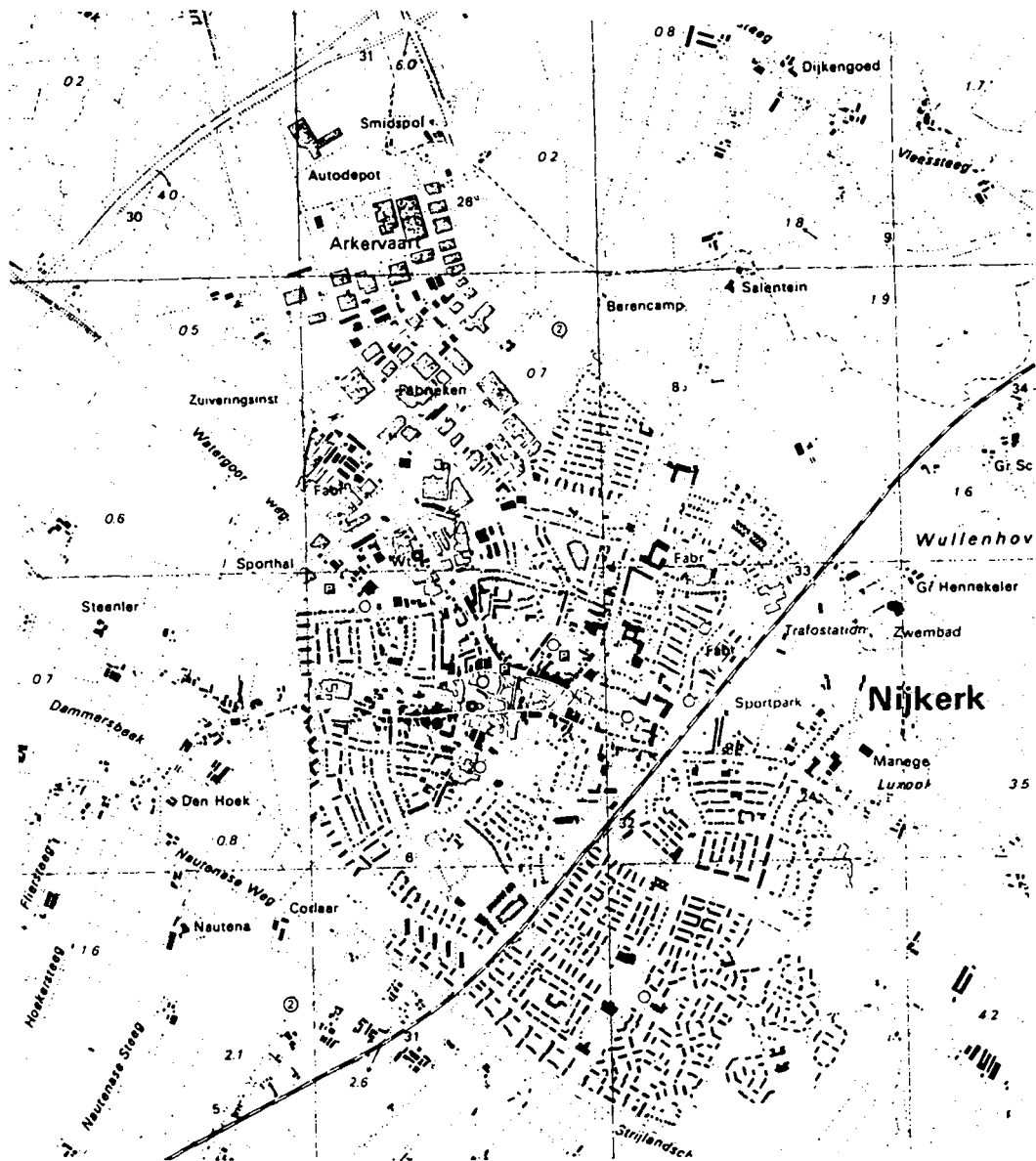

Verspreide bebouwing

Van zuidoost naar noordwest bestaat het grondgebied van Nijkerk uit de hoger gelegen dekzandruggen, die bebouwd zijn. In dit gebied komen verspreid bosontginningen en landbouwenclaves voor als 't Woud Appel, Kruishaar en Driedorp. Het ontginningsgebied met daarin smalle kavelstructuur en bebouwingslinten bevindt zich o.a. bij Nijkerkerveen. Het meest noordelijke gebied is de polder Arkemheen, een vrijwel onbebouwd zeeleigebied.

4.4. Ontwikkelingen na 1940

De kern Nijkerk kreeg een concentrische uitbreiding met voornamelijk planmatige woonwijken. Het gebied langs de Arkervaart kreeg een industriebestemming. Ten noorden van de kern werd de snelweg A28 aangelegd (van Amersfoort naar Zwolle). Nijkerkerveen kreeg een planmatige opvulling met woonwijken tussen de oorspronkelijke linten.

4.5. Karakteristiek geïnterpreteerde bebouwing

Wonen

Karakteristiek voor de plaats Nijkerk zijn de statige woonhuizen uit de tweede helft van de 19e eeuw met neoclassicistische stijlkenmerken. Deze panden bestaan uit bouwlagen; de gevel wordt in de regel aan de bovenzijde horizontaal afgesloten door een fries en een geprofileerde bakgoot. Ook karakteristiek zijn de statige neorenaissance woonhuizen (XIXd-XXa). Daarnaast worden in de plaats Nijkerk vele woonhuizen met afgeplatte topgevels en gevels voorzien van siermetselwerk van verblendsteen aangetroffen (XXa). Bij een aantal van de genoemde panden betreft het lijstgevels. Ook is een groot gedeelte op de begane grond voorzien van een (al dan niet originele) winkelpui.

Aan het Molenplein staan enkele woonhuizen met Jugendstilkenmerken. Verspreid over de gemeente Nijkerk staan woonhuizen uit de periode 1920-1940. Geconcentreerd worden fraaie voorbeelden aangetroffen aan de Coltoflaan en aan het Van Reenenpark.

In de Raadhuisstraat en omgeving staan kleine woonhuizen uit de periode 1920-1940. Ook worden in dit wijkje rijtjes sociale woningbouw aangetroffen uit het eerste kwart van de 20e eeuw.

Verspreid over het centrum van Nijkerk, en te dateren vóór 1850, zijn de vele bakstenen woonhuizen met tuitgevels en vlechtwerk.

Werken

In het centrum van Nijkerk staan veel winkelpanden: statige huizen van twee bouwlagen met een (al dan niet originele) winkelpui op de begane grondverdieping. Een aantal van deze puien dateert uit het laatste kwart van de 19e en eerste kwart van de 20e eeuw.

Verspreid over het centrum staan nog vele gave oude pakhuizen met tuitgevels respectievelijk vlechtwerk. De meeste dateren uit de 17e of 18e eeuw. Een aantal vervulde een functie voor de tabaksindustrie. Ook kleinere oude bedrijfspandjes met tuitgevels worden aangetroffen.

Een fraai voorbeeld van een oude tabakskerverij staat op de hoek van de Oosterstraat. Het pand is in neoclassicistische stijl vormgegeven en fraai om de hoek heen gebogen.

Aparte vermelding verdienen de volgende panden. Het waaggebouw (ca. 1904) met elementen van de Neorenaissance bouwstijl; een kantoorpand in Nieuw-Zakelijke bouwtrant aan de Westkadijk; een brandweergarage geflankeerd door een hellende toren en een electriciteitscentrale, beide daterend van na de Tweede Wereldoorlog; een drukkerij (baksteen-functionalisme) aan de Venestraat.

Boerderijen worden in diverse typen aangetroffen, verspreid over de hele gemeente. De hallehuizen met zadel- of wolfsdaken hebben vaak fraai gesneden windveren. Mooie voorbeelden van T-boerderijen staan o.a. aan de Nautenaseweg. Gave boerderijen-complexen staan met name aan de Van Slichtenhorsterweg. In het algemeen worden bij de boerderijen nog vele bakhuisjes aangetroffen.

Te Appel staat korenmolen (1886) 'De Hoop'.

Infrastructuur

In Nijkerk staat nog een mooi stationsgebouw. Het is gebouwd in de zgn. Waterstaatstijl en dateert van ca. 1880.

Op de gemeentegrens met Barneveld staat een hardstenen grenspaal. De watertoren is gebouwd in 1898 in neorenaissance bouwstijl en ontworpen door F.A. de Jongh; aan de Zeedijk bevindt zich het stoomgemaal (1882).

Maatschappelijke voorzieningen

Drie kerken uit de periode 1850-1940 staan in de gemeente Nijkerk. In het centrum van Nijkerk staat het neoromaanse kerkje De Ark, gebouwd in 1900. Te Appel staat een sober zaalkerkje eveneens daterend van rond 1900. In Nijkerkerveen staat een fraaie neogotische kerk. Deze is in 1908 gebouwd en ontworpen door architect Pothoven. Tegenover deze kerk staat de pastorie, eveneens rond 1908 gebouwd.

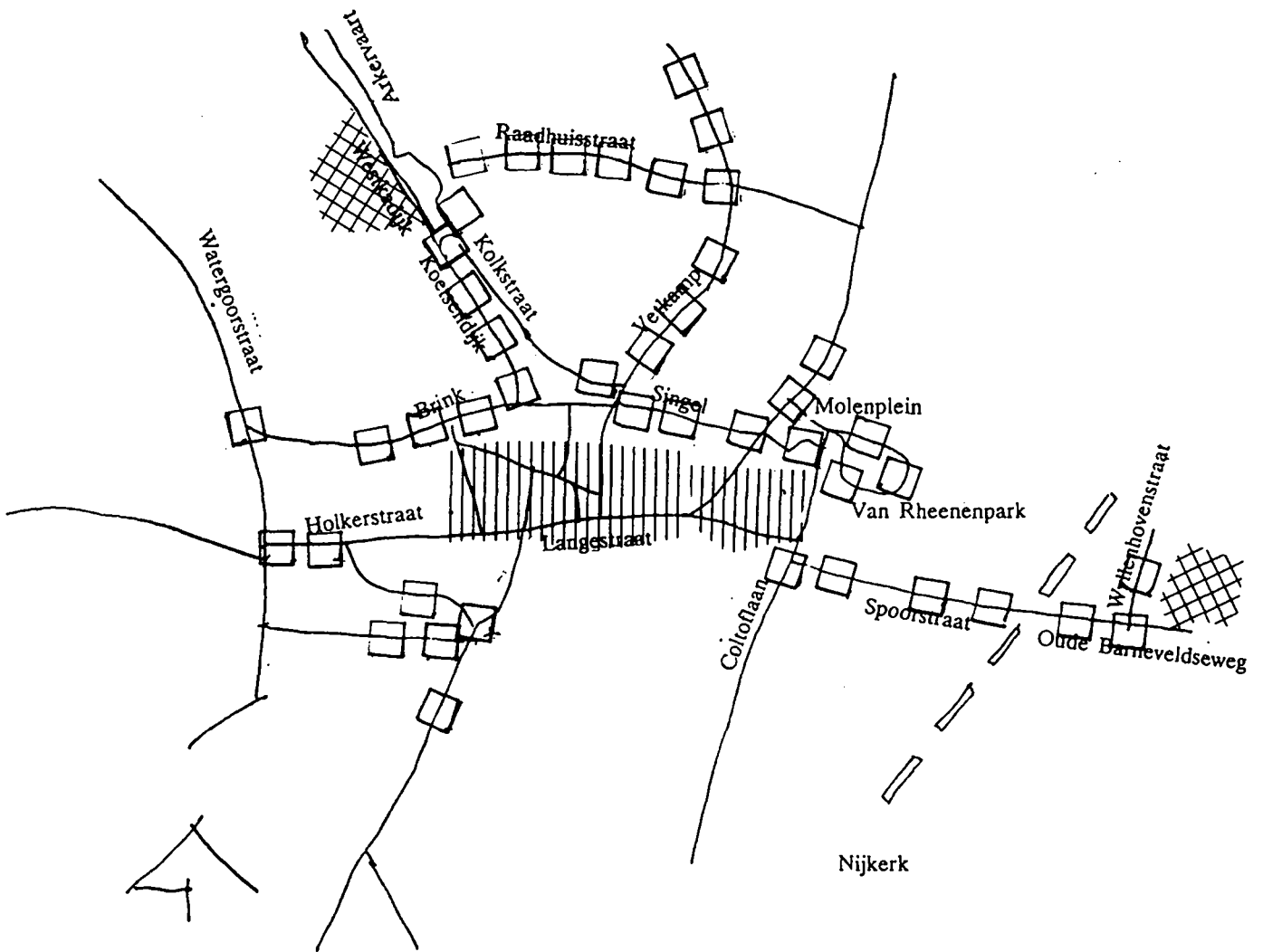
Ook twee waardevolle begraafplaatsen telt Nijkerk. Een dubbele begraafplaats aan de Frieswijkstraat. Hierop bevindt zich nog een zeer fraai neogotisch lijkhuis. Te Nijkerkerveen ligt een na-oorlogse joodse begraafplaats.

Andere gebouwen die aparte vermelding verdienen zijn het klooster (1920-1940) aan de Holkerstraat, het neoclassicistische weeshuis Meilust (1859), een muziekkoepeel in het Van Rheenenpark en een lantaarn in Art-Decostijl.

Kaart 1

TYPLOGIE UITBREIDINGEN GEMEENTE NIJKERK 1850-1940

4

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Nijkerk 1850-1940

Toelichting bij kaart 1

Type aanduiding	Type-omschrijving	Bijzondere gebieden
-----------------	-------------------	---------------------

Stedelijk ingerichte gebieden

Algemeen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen vaak eenvoudig of op prestedelijke structuur gericht stratennet
- stenen straten, geen voortuinen
- vnl. aaneengesloten bebouwing
- bebouwing deels complexgewijs, complexgrootte variabel

Gebieden zonder woonfunctie

Industriegebieden

- functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer (b.v. spoorwegemplacement, vliegveld)
- inrichting en bebouwing vaak in samenhang met specifieke locatie en/of specifieke functies (b.v. haventerreinen, kolenmijn/waterleidingbedrijf)

Andere aanduidingen

- Lineaire ontwikkelingen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 19) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisaties zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.

Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente. Gebieden gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940 die bijzonder zijn, komen in de gemeente Nijkerk niet voor.

Karakteristieke gebieden

Structuren van bouwkunst en stedenbouw van vóór 1850 en na 1940 die een bijzondere kwaliteit hebben worden aangeduid met de kwalificatie "karakteristieke gebieden". Het betreft gebieden waarvan de hoofdelementen dateren van voor 1850 of na 1940, die ook daarna herkenbaar zijn gebleven.

Het gebied gevormd door de Kolkstraat, Koetsendijk en de kop van de haven aan de Arkervaart kan als karakteristiek worden gekenmerkt. Het 18e eeuwse driehoekige plein weerspiegelt het belang van de haven en de markt voor die tijd. De gesloten straatwanden en nog sterk aanwezige voorname bebouwing overgaand in de kleinere woonbebouwing aan de haven zijn karakteristiek.

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

- I. **Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit, zoals:**
 1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
 2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
 3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
 4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

- II. **Bijzondere historische betekenis, zoals:**
 1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
 2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedenbouwkundig denken;
 3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

- III. **Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:**
 1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
 2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
 3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

- IV. **Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)**

- V. **Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)**

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

- * Rijks Archief in Gelderland
- * Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit der Beleidswetenschappen
- * Bibliotheken Provincie Gelderland
- * Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek

Afbeeldingen

- * Afbeelding 1 Gemeente Nijkerk in 1867
- * Afbeelding 2 Geomorfologische kaart gemeente Nijkerk
- * Afbeelding 3 Belangrijkste wegen gemeente Nijkerk omstreeks 1930
- * Afbeelding 4 Bevolkingsontwikkeling gemeente Nijkerk 1850-1940
- * Kaart 1 Typologie uitbreidingen gemeente Nijkerk 1850-1940

Kaartmateriaal

- * Bodemkaart 1/50.000, 1970
- * Topografische kaart 1/25.000 en 1/50.000, diverse jaargangen
- * Kaartenboek van Gelderland, 1843
- * J. Kuijper, Gemeente-atlas van Gelderland 1868, Leeuwarden, 1970

Literatuur

- * Berg, G.J. v.d., Berg, P.F. v.d.-Brouwer, *Sociografie van Nijkerk*, Den Haag, 1949
- * Borman, R., *Van Flevomeer tot IJsselmeer*, Zutphen, 1982
- * Dooren, F. van, *Landschappen van Nijkerk-Arkemheen*, Nijkerk, 1986
- * Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland, *Nijkerk en Hoevelaken; situatie en ontwikkeling der welvaartsbronnen*, Arnhem, 1961
- * Hopman, E., Kamphorst, M., *Nijkerk in de tweede helft van de achttiende eeuw*, Ermelo, 1983
- * Kamphorst, M., *De tabaksteelt in Nijkerk*, Utrecht, 1989
- * Wynia, L.H., *Geschiedenis van de Laak, in: Oud-Nijkerk*, 1985
- * Zeeuw, P. de, *Nijkerk, door de eeuwen heen; een kort verhaal over de geschiedenis van Nijkerk op de Veluwe*, Nijkerk, 1963
- * Bestemmingsplannen gemeente Nijkerk

Oosterbeek, 1993

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326